

FUNDAMENTAREA ȘTIINȚIFICĂ ȘI IMPLEMENTAREA CONCEPTULUI NOII SĂNĂTĂȚI PUBLICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Doctor habilitat în medicină, profesor universitar **Ion BAHNAREL**

Centrul Național de Sănătate Publică

Doctor habilitat în biologie, conferențiar cercetător **Liuba COREȚCHI**

Centrul Național de Sănătate Publică

Doctor habilitat în medicină, profesor universitar **Oleg LOZAN**

Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”

Doctor habilitat în medicină, profesor universitar **Vasile JOVMIR**

Institutul de Oncologie

Doctor habilitat în biologie, profesor cercetător **Leonid VOLOȘCIUC**

Institutul de Genetică, Fiziologie și Protecție a Plantelor al AȘM

Doctor habilitat în medicină, profesor cercetător **Victoria IVANOV**

Institutul de Cardiologie

SCIENTIFIC BASIS AND IMPLEMENTATION OF THE PUBLIC HEALTH NEW CONCEPT IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Summary. The paper presents the main results and implementing the scientific concept on the new Public Health in Moldova, including Moldova Public Health Strategy, designing individual health and public health. A special role is attributed to integrated approach of health hazards; mitigation of cardiovascular leading factors risk; important issues underlying the development of new prophylactic vision of the cancer diseases; reduce the impact of radiogenic risk on environmental pollution with radionuclides and public health, and decrease of the risk of environmental pollution by pesticides.

Keywords: health, public health, health protection, health promotion, disease prevention, public health emergencies.

Rezumat. În lucrare sunt prezentate principalele rezultate ale fundamentării științifice și implementării conceptului Noii Sănătăți Publice în Republica Moldova, în special, a Strategiei Sănătății Publice în Republica Moldova, conceperii sănătății individului și sănătății publice. O atenție aparte se atribuie abordării integrate a pericolelor pentru sănătate, reducerii impactului factorilor de risc principali cardiovasculari, aspectelor importante care stau la baza elaborării unei noi viziuni profilactice a maladiilor oncologice, diminuării impactului riscului radiogen asupra poluării mediului ambiant cu radionuclizi, sănătății populației și reducerii riscului poluării mediului ambiant cu pesticide.

Cuvinte-cheie: sănătate, sănătate publică, protecția sănătății, promovarea sănătății, profilaxia maladiilor, urgențe de sănătate publică.

INTRODUCERE

Politica Națională de Sănătate reprezintă un ansamblu de priorități și direcții de dezvoltare în domeniul sănătății, stabilite prin decizie politică pe termen de 15 ani, în scopul fortificării sănătății populației și reducerii inechităților între diferitele grupuri sociale și regiuni ale țării. Politica Națională de Sănătate își propune crearea condițiilor optime pentru realizarea maximă a potențialului de sănătate al fiecărui individ pe parcursul întregii vieți și atingerea unor standarde adecvate de calitate a vieții populației. Obiectivele ei generale sunt: majorarea speranței de viață la naștere și sporirea duratei de viață sănătoasă; asigurarea calității vieții și reducerea diferențelor în termeni de sănătate pentru toate grupu-

rile sociale; consolidarea parteneriatului intersectorial vizând fortificarea sănătății populației; sporirea responsabilității individului pentru propria sănătate [7].

Înrăutățirea stării de sănătate a populației, determinată în mare măsură de creșterea riscurilor de extindere a bolilor non-transmisibile și degradarea stării mediului ambiant, sporește indicii morbidității, mortalității și invalidității populației Republicii Moldova, ceea ce determină abordarea complexă a fenomenului întru elaborarea conceptelor și planurilor de acțiuni privind combaterea și controlul principalilor factori de risc.

Organizația Mondială a Sănătății și Centrele științifice din Comunitatea Europeană promovează pe parcursul ultimilor ani acțiuni conjugate de modificare a conceptelor bazate pe monitorizarea strictă

a controlului asupra bolilor infecțioase, stării mediului, ocrotirii și educației pentru sănătate, examinând în profunzime starea populației, strategii întruchipate în conceptul Noii Sănătăți Publice. Acest fapt a impus elaborarea actelor legislative și a activităților orientate la monitorizarea și diminuarea factorilor de risc pentru bolile non-transmisibile, precum și elaborarea recomandărilor privind eforturile intersectoriale de protecție și promovare a sănătății [23, 28].

Sănătatea populației este legată direct de impediamentele întâlnite în calea combaterii organismelor dăunătoare, care cauzează pierderi colosale de producție fitotehnică, de până la 25-30 la sută, iar în condițiile dezvoltării epifitotice a agenților patogeni și invaziei vertiginose a dăunătorilor și buruienilor, pierderile de recoltă depășesc nivelul de 50-60 la sută sau compromit total majoritatea culturilor agricole [19, 26].

Agricultura convențională, bazată pe aplicarea intensă a diferitelor mijloace chimice, îndeosebi a pesticidelor, a contribuit obiectiv la ameliorarea condițiilor de viață ale omenirii. Există însă și pronunțate fenomene negative. Pe lângă reducerea ravagiilor provocate de organismele dăunătoare, pesticidele cauzează dereglări serioase în echilibrul ecologic, micșorând efectivul și rolul florei și faunei utile, iar aplicarea lor îndelungată provoacă diverse schimbări genetice, inclusiv apariția rezistenței la pesticide, ceea ce condiționează necesitatea sporirii dozelor și numărului de tratamente în combaterea organismelor dăunătoare. Au fost înregistrate efecte negative asupra potențialului populației umane, fapt ce se manifestă în reducerea

longevității, diminuarea imunității, creșterea nivelului mortalității și morbidității [24].

Ținând cont de experiența acumulată în domeniul elaborării și producerii mijloacelor biologice și de necesitatea combaterii organismelor dăunătoare în sistemele de agricultură ecologică, au fost implementate și omologate un șir de mijloace inofensive care reprezintă o pârghie eficientă în combaterea organismelor nocive, ameliorarea stării mediului înconjurător, și, în consecință, influențează benefic asupra sănătății.

În Legea privind supravegherea de stat a sănătății publice nr. 10-XVI din 03.02.2009 [4] este stipulat că *sănătatea individuală* reprezintă o stare de bine complet din punct de vedere fizic, mental și social și nu doar absența bolii sau infirmității (dezabilității sau maladiei); iar *sănătatea publică* – un ansamblu de măsuri științifico-practice, legislative, organizatorice, administrative și de altă natură menite să promoveze sănătatea, să prevină bolile și să prelungească viața prin alegerea informată și eforturile societății, comunităților publice, private și ale indivizilor.

Conceptul de „sănătate publică” a evoluat în timp, de la supravegherea și controlul strict al bolilor, până la o abordare mai largă, ce include prevenția, dar și promovarea modului sănătos de viață al populației. Potrivit OMS, sănătatea este o formă a bunăstării complete (fizice, psihice și sociale) și nu doar o absență a bolii sau a handicapului. Sistemele medicale europene au definit conceptul de sănătate drept o filozofie însoțită de recunoașterea factorilor ce asigură starea de sănătate a populației și nu doar a serviciilor medicale.

Echipa de autori, la ceremonia de înmânare a Premiului Național 2015.
Chișinău, Palatul Republicii, 26 august 2015

Există două abordări importante pentru științele sănătății: prima vizează studierea corpului uman, înțelegerea problemelor despre cum funcționează ființele umane și animalele, iar a doua – aplicarea cunoștințelor acumulate în vederea îmbunătățirii sănătății, prevenirii bolilor și exprimării grijii pentru recuperarea celui afectat.

Știința sănătății se sprijină pe multiple subdomenii: biologie, biochimie, fizică, igienă, epidemiologie, farmacologie, sociologie medicală etc. Activitățile de îmbunătățire a sănătății, bazate pe principii și procedee științifice, sunt specifice practicienilor antrenati în medicină și în domeniul nursingului, cel farmacist, al muncii sociale, psihologiei, terapiei ocupaționale, terapiei fizice și altor specialități legate de sănătate. Medicina de familie, specialiștii clinicieni se focalizează, în principal, pe sănătatea indivizilor, pe când cei din domeniul sănătății publice – pe sănătatea generală a comunităților și a populației. Sănătatea publică modernă nu poate fi concepută fără echipe multidisciplinare cu medici de familie, epidemiologi, igienisti, cercetători științifici, nurse, nutriționiști, medici veterinari, ingineri și juriști specializați în materie de sănătate publică, sociologi, pedagogi, specialiști în comunicare și alții. Activitățile sistematice de prevenire sau de manifestare a grijii pentru sănătate sunt asigurate implicit de către organizații naționale cu profil nemedical, cum ar fi comunitățile rurale și urbane, asociațiile pentru *modus vivendi*, mediile sănătoase. Prin management sanitar se înțelege arta și știința conducerii, mobilizării, organizării și dirijării resurselor de care dispune o organizație (minister, direcție sanitară, spital, secție de spital, centru de sănătate etc.), în perspectiva rezolvării unor obiective mai apropiate sau mai îndepărtate.

Instrumentul de auto-evaluare a serviciilor de sănătate publică în Europa [28] stipulează 10 operațiuni de bază:

- Supravegherea și evaluarea stării de sănătate și a bunăstării populației;
- Identificarea problemelor de sănătate și a pericolelor pentru sănătate în comunitate;
- Nivelul de pregătire și de planificare pentru situațiile de urgență în sănătatea publică;
- Operațiunile de protecție a sănătății (de mediu, ocupaționale, inofensivitatea alimentară ș. a.);
- Prevenirea bolilor;
- Promovarea sănătății;
- Evaluarea calității și eficacității serviciilor de sănătate personală și a serviciilor comunitare de sănătate;
- Asigurarea unei forțe de muncă competente în domeniul sănătății publice și sănătății personale;

- Liderismul, administrarea și inițierea, dezvoltarea și planificarea politicii de sănătate publică;
- Cercetarea în domeniul sănătății.

Aceste 10 operațiuni de bază au stat la temelia inițierii și evaluării activității de inovare în problemele implementării Noii Sănătăți Publice la ciclul de lucrări cu genericul *Implementarea Conceptului Noii Sănătăți Publice în Republica Moldova*.

MATERIAL ȘI METODE

Ca material de studiu a servit populația Republicii Moldova, în special starea de sănătate, în comparație cu populația altor țări. S-au utilizat metode de studiu descriptive, analitice, istorice etc.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Trecerea la Noua Sănătate Publică a fost condiționată, în timp și spațiu, de noile probleme politice, economice, sociale, științifice, medicale și de altă natură în legătură cu dobândirea independenței țării, tranziția la alt sistem politic, economic și social, procesul de integrare Europeană a țării, experiență avansată a țărilor dezvoltate și, bineînțeles, situația reală din Republica Moldova. În acest sens, echipa de autori a evaluat prin prisma celor 10 operațiuni primordiale de sănătate publică [21] activitatea lor comună și individuală privind edificarea Noii Sănătăți Publice în Republica Moldova. Astfel, eforturile echipei de autori la compartimentul setului de materiale indicat au fost axate pe elaborarea, promovarea și implementarea documentelor legislative, normative, metodice și didactice, inclusiv în protecția sănătății, profilaxia maladiilor și promovarea sănătății, în contextul implementării Noii Sănătăți Publice în Republica Moldova. Contribuțiile prezentei echipe, după cum urmează:

- Evoluția semnificației sănătății publice de-a lungul timpului de la preocuparea strictă pentru controlul bolilor infecțioase, sănătății mediului, ocrotirii sănătății și educației pentru sănătate la o abordare comprehensivă a stării de sănătate a populației – Noua Sănătate Publică.

▪ Implementarea: *Programului de Activitate al Guvernului Republicii Moldova „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare” (2013 – 2014); Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova – 2020”; Strategiei de dezvoltare a sistemului de sănătate în perioada 2008 – 2017; Politicii naționale de sănătate (2007); Strategiei naționale de sănătate publică pentru anii 2014 – 2020; Standardelor internaționale de efectuare în siguranță a activităților nucleare și radiologice în vederea protecției populației și mediului, 2011; Legii nr. 115-XVI din 09.06.2005 privind agricultura ecologi-*

că și Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 149 din 10.02.2006 orientată spre implementarea legii cu privire la producția agroalimentară ecologică; Politicii cadru a Organizației Mondiale a Sănătății „Sănătatea 2020”, având drept scop susținerea interacțiunilor Guvernului și societății în vederea îmbunătățirii în mod semnificativ a sănătății și bunăstării populației, reducerii inegalităților în domeniul sănătății, consolidării sănătății publice [8, 11, 13, 15, 16, 17].

- Valorile sporite ale mortalității generale a populației, care clasează Republica Moldova printre țările cu cea mai înaltă mortalitate din Regiunea Europeană, bolile netransmisibile cauzând 88 la sută din totalul deceselor în anul 2011, cele mai frecvente considerându-se bolile sistemului circulator – 57,5 la sută și tumorile – 14,5 la sută. Creșterea sporită a ponderii formelor agresive/nediferențiate ale tumorilor maligne cu metastazare rapidă necesită elaborarea și implementarea atât a metodelor efective moderne de diagnostic precoce și tratament, cât și a procedurilor noi de reabilitare a pacienților oncologici.

- Incidența și prevalența factorilor de risc cardiovascular necesită atât elaborarea Programului Național de promovare a modului sănătos, Strategiei Naționale de prevenire și control al bolilor netransmisibile, a Standardelor de diagnostic/tratament al maladiilor cardiovasculare, cât și explorarea/implementarea unor noi remedii și scheme de tratament hipolipemiant fără efecte adverse și de un cost acceptabil.

- Minimizarea impactului negativ asupra sănătății populației, determinat de riscurile și urgențele de sănătate publică provocate de factori naturali, tehnogeni, biologici, radiologici și sociali. Fortificarea sistemului național de prevenire, pregătire și răspuns în situații de urgențe de sănătate publică prin abordarea integrată a pericolelor. Asigurarea protecției sănătății prin eficientizarea controlului asupra factorilor de risc comportamentali și de mediu. Reducerea poverii bolilor transmisibile și netransmisibile prin diminuarea factorilor de risc și asigurarea accesului echitabil al populației la servicii de prevenire primară, secundară și terțiară. Asigurarea dezvoltării agriculturii ecologice durabile prin dezvoltarea biotehnologiilor moderne de combatere a organismelor dăunătoare cu aplicarea mecanismelor naturale de control și implementarea protecției biologice a culturilor agricole. Elaborarea actelor normative de control, prevenire și diminuare a riscului expunerii populației la acțiunea factorilor nocivi.

- Asigurarea domeniului sănătății publice cu resurse umane competente și suficiente prin fortificarea sistemului de formare pentru realizarea operațiunilor de bază de sănătate public [6, 20, 27].

Abordarea integrată a pericolelor pentru sănătate: rezultate și viziuni. Luând în considerare faptul că majoritatea maladiilor ce însumează principala povară a riscurilor comune pentru maladiile non-transmisibile, care dețin impactul decisiv în morbiditatea, mortalitatea și invaliditatea populației Republicii Moldova, a fost efectuată ierarhizarea atât a maladiilor, cât și a factorilor de risc. Ca rezultat, autorii au participat activ la elaborarea conceptelor, proiectelor de acte normative privind combaterea și controlul principalilor factori de risc, cum ar fi tabagismul, alcoolismul, obezitatea și sedentarismul, alimentația nesănătoasă și nerațională, tradițiile și obiceiurile nesănătoase etc. Astfel, autorii au inițiat/participat la elaborarea, promovarea și implementarea unui set complex de acte normative, care vizează atât controlul, cât și monitorizarea, contracararea și diminuarea acestor factori de risc pentru maladiile non-transmisibile, precum și elaborarea recomandărilor privind eforturile intersectoriale în protecția sănătății, profilaxia maladiilor și promovarea sănătății. Aceste eforturi s-au concentrat pe apa de calitate garantată, alimentele sănătoase, exerciții fizice sistematice, combaterea tabagismului, alcoolismului, stresului, deprinderilor dăunătoare, educației pentru sănătate etc. Concomitent a fost implementat un complex de măsuri menite să reducă impactul maladiilor non-transmisibile.

Reducerea impactului factorilor de risc principali cardiovasculari. Maladiile cronice necontagioase, dominate de maladiile cardiovasculare, în țara noastră depășesc dimensiunea unei probleme de ordin medical prin impactul lor distructiv asupra indicatorilor sănătății publice. În Moldova (anul 2014) aceste maladii au atins cifra de cca 80 la sută din totalitatea cazurilor de decese înregistrate, iar ponderea afecțiunilor cardiovasculare este de 57 la sută [9, 10].

Există o corelație strânsă între răspândirea factorilor de risc (FR) al acestor maladii și nivelul de mortalitate a populației. În cadrul Programului CINDI, în Moldova a fost desfășurat Proiectul-pilot „Lăpușna” în aria unei comune (7 080 locuitori). A fost cercetată incidența și prevalența factorilor de risc cardiovascular la 2 453 persoane, folosind chestionarul CINDI adaptat pentru populația Republicii Moldova, măsurarea tensiunii arteriale, calcularea indexului masei corporale, înregistrarea electrocardiograamei, studierea spectrului lipidic, determinarea riscului cardiovascular global. S-a constatat că FR studiați sunt de prevalență majoră, hipertensiunea arterială (HTA) se întâlnește la 30 la sută din subiecți, fumează 46,5 la sută din populația masculină rurală și 32,5 la sută acuză hipercolesterolemia. Estimările au demonstrat că prevalența multor FR în realitate este cu mult mai

mare decât indicii statisticii medicale. De exemplu, în cazul HTA indicatorii obținuți sunt de 7,5 ori mai înalți, iar a cardiopatiei ischemice de 2,5 ori mai înalți.

Drept urmare a studiilor întreprinse a fost elaborat și publicat un set de documente privind politica și strategia de combatere a bolilor cronice necontagioase, ghiduri practice pentru medici, recomandări practice pentru medici, booklete pentru pacienți. A fost elaborată și implementată în practica medicală o metodă nouă de diagnostic timpuriu al afecțiunilor aterosclerotice prin evaluarea indicilor calitativi și funcționali ai celulelor endoteliale progenitoare circulante în sânge [12].

În contextul prevenției secundare a hipercolesterolemiei ca FR major al patologiilor cardiovasculare au fost studiate și implementate remedii și scheme de tratament hipolipemiant noi, autohtone fără efecte adverse și de un cost acceptabil (pectina de măr îmbogățită cu ioni de calciu și extras din *Spirulina Platensis*, cunoscut în Moldova ca BioR etc.).

Aspectele importante ce stau la baza elaborării unei noi viziuni profilactice a maladiilor oncologice în Republica Moldova. În peste o treime din cazurile de afecțiuni maligne, riscul poate fi considerabil diminuat prin schimbarea stilului de viață, care la rândul său poate fi influențat de politicile din domeniul sănătății publice. Accesul timpuriu la programele de diagnostic și prevenție, cum ar fi, de exemplu, screeningul pentru cancerul mamar, cervical și colorectal, poate exercita un impact considerabil atât asupra incidenței, cât și asupra ratei mortalității. Este oportună elaborarea serviciilor axate pe pacient, accesibile și cât mai aproape de pacient, în așa mod ca necesitățile individuale ale pacientului să fie puse la baza organizării sistemului de asistență medicală oncologică. Progresul tehnologic realizat în ultimul deceniu a servit drept catalizator, care schimbă accentul de la necesitățile de asistență medicală în bază de staționar pe serviciile prestate în condiții de ambulatoriu, impunând noi cerințe față de investițiile în infrastructură și utilaj în viitor, precum și față de profilaxia maladiilor oncologice și promovarea sănătății pentru populație [1, 18].

Diminuarea impactului riscului radiogen asupra poluării mediului ambiant cu radionuclizi și asupra sănătății populației. Realizarea monitoringului radioecologic pe parcursul multor ani a stabilit influența radiațiilor ionizante, inclusiv a consecințelor accidentului nuclear de la Cernobîl, asupra poluării mediului ambiant și a indicatorilor de sănătate [22, 25], fiind elaborate măsuri eficiente de diminuare a riscului în cauză [2, 5, 14].

În vederea prevenirii și/sau reducerii expunerii populației Republicii Moldova la Radon – gazul nobil

radioactiv emanat din soluri și roci la dezintegrarea Radoului – a fost efectuată determinarea concentrațiilor de Radon atât în solurile și apele din diferite zone ale republicii, cât și în instituții medicale și încăperile de locuit/producere. Au fost stabilite valorile de referință ale Radonului în încăperi pentru Republica Moldova și elaborată *Metodologia monitorizării surselor naturale de radon (^{222}Rn) și evaluarea riscului radiologic pentru populația expusă*, în care se aduc argumente convingătoare despre necesitatea implementării unei Strategii naționale și a unui Plan de acțiuni în vederea diminuării riscului expunerii populației la sursele naturale, în special la Radon.

Generarea de energii contribuie la acumularea deșeurilor radioactive cu un impact negativ semnificativ pentru mediul ambiant. Actualmente, sunt cunoscute tehnologii de tratare a deșeurilor radioactive, dar în urma utilizării lor se formează deșeuri de ordin secundar.

În acest sens un deosebit interes științifico-practic constituie elaborarea și implementarea biotehnologiilor noi de reducere a riscului de poluare a mediului ambiant cu substanțe radioactive. A fost propusă o metodă originală de utilizare a microorganismelor nepatogene de fungi în vederea accelerării procesului de solubilizare a compușilor din roci, apă, minereuri, depozite de deșeuri etc., contaminate cu substanțe radioactive. Rezultatele obținute au stat la baza elaborării și implementării unui nou concept de monitorizare radioecologică a teritoriului, care permite implicarea operativă în situații de accident sau urgență radioecologică.

A fost elaborat un concept fundamental de stabilire a efectelor biologice radioinduse în baza utilizării *locilor* satelit ADN ca marcheri moleculari în dozimetria biologică a persoanelor expuse la radiații ionizante, constituind un element nou în biologia moleculară. Totodată, se pune accentul pe studierea polimorfismului genelor responsabile de reparația afecțiunilor ADN, induse de către radiațiile ionizante.

Drept urmare, a fost elaborată o metodă originală de evaluare individuală a statusului imun la persoanele expuse radiațiilor ionizante în vederea prevenirii declanșării maladiilor canceroase, care de obicei se manifestă pe fon de status imunologic compromis.

S-a demonstrat că persoanele expuse la stres radiogen manifestă statut imunologic compromis, însoțit de mutagenză radioindusă sporită, din cauza radicalilor liberi care condiționează modificarea indicilor imunității T-celulare și diminuează rezistența organismului. Acest fapt a condiționat necesitatea elaborării și implementării măsurilor de evaluare și reglare a reacțiilor imune în vederea prevenirii declanșării maladiilor canceroase, care, de obicei, se manifestă pe fonul

dereglării imunității. În această ordine de idei a fost elaborată și patentată o metodă originală de evaluare individuală a statusului imun la persoane expuse la radiații ionizante. Implementarea procedurii propus în evaluarea pacienților expuși la radiații ionizante a permis evidențierea unei corelații semnificative la expresarea indicelui de tensionare a răspunsului imun și derularea clinică a patologiilor.

Reducerea riscului poluării mediului ambiant cu pesticide și fortificarea sănătății publice. Pornind de la necesitatea elaborării tehnologiilor ecologic inofensive de control al densității organismelor dăunătoare în vederea reducerii impactului lor asupra plantelor de cultură, a mediului înconjurător și asupra sănătății populației, a fost demonstrată posibilitatea investigării mecanismelor naturale de control al densității organismelor dăunătoare, elaborarea și implementarea biotehnologiilor de producere și aplicare a mijloacelor ecologic inofensive de reducere a riscului de poluare a mediului cu pesticide. S-au elaborat diverse mijloace de combatere a organismelor dăunătoare cu utilizarea entomofagilor, substanțelor biologice active și a preparatelor biologice. Implementarea largă a rezultatelor înregistrate a stat la baza elaborării și implementării conceptului de agricultură ecologică a teritoriului, care permite atât controlul asupra organismelor dăunătoare, cât și reducerea impactului pesticidic.

A fost elaborat un concept fundamental privind implementarea tehnologiilor de protecție a culturilor agricole și au fost perfectate documentele juridice principale (Legea nr. 115-XVI din 09.06.2005 privind agricultura ecologică și Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 149 din 10.02.2006 orientată la implementarea legii cu privire la producția agroalimentară ecologică). Succesul activităților depinde de asigurarea realizării Planului Național de acțiuni în domeniul agriculturii ecologice, rolul principal revenindu-i strategiei tehnologice și de cercetare care prevede elaborarea mijloacelor ecologic inofensive de protecție a plantelor. În acest context devine iminentă elaborarea metodelor și tehnologiilor de evaluare a calității atât a mijloacelor alternative pesticidelor, cât și a produselor obținute. Printre mijloacele elaborate un loc deosebit revine preparatelor biologice aprobate pentru agricultura convențională și ecologică, care au efecte pozitive în urma reducerii impactului pesticidic asupra mediului, demonstrând diminuarea atacului organismelor dăunătoare asupra culturilor agricole și sporind productivitatea lor [3].

CONCLUZII

Fundamentarea științifică și implementarea Conceptului Noii Sănătăți Publice în Republica Moldova a fost condiționată, în timp și spațiu, de noile probleme politice, economice, sociale, științifice, medicale și de altă natură în legătură cu dobândirea independenței țării, trecerea la alt sistem politic, economic și social, procesul de integrare europeană a țării, experiența avansată a țărilor dezvoltate și, bineînțeles, situația reală din Republica Moldova.

Eforturile echipei de autori privind setul de materiale indicat, a fost axat pe elaborarea, promovarea și implementarea documentelor legislative, normative, metodice și didactice, inclusiv în protecția sănătății, profilaxia maladiilor și promovarea sănătății, în contextul implementării conceptului Noii Sănătăți Publice în Republica Moldova.

Prevenirea și controlul bolilor non-transmisibile reprezintă o prioritate de sănătate publică și constituie subiectul politicilor de dezvoltare social-economică, efectuându-se prin acțiuni ample și sistemice de prevenție primară și secundară. Reducerea impactului factorilor de risc presupune acțiuni complexe: combaterea tabagismului și narcomaniei; raționalizarea alimentației; reducerea sedentarismului, a hipodinamiei și sporirea activității fizice; reducerea obezității; controlul hipertensiunii arteriale; controlul diabetului zaharat; prevenirea și controlul dislipidemiilor; ameliorarea sănătății mentale; prevenirea leziunilor traumatiche, inclusiv a traumatismului rutier.

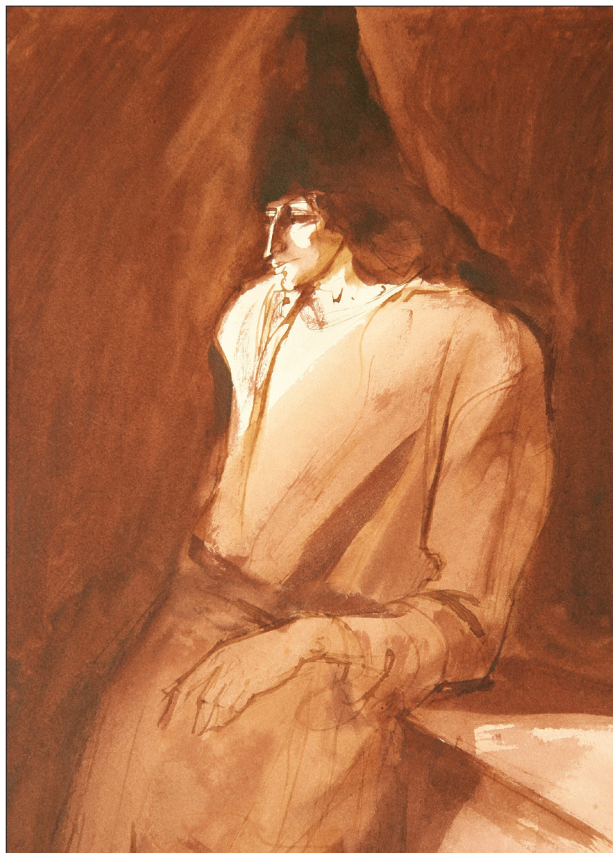
Prevenirea și controlul bolilor transmisibile se efectuează prin următoarele acțiuni complexe de sănătate publică: prevenirea răspândirii internaționale a bolilor; supravegherea epidemiologică; organizarea măsurilor de răspuns la urgențele de sănătate publică; efectuarea vaccinărilor profilactice; implementarea programelor de prevenire și control al bolilor; asigurarea populației cu produse și servicii sigure pentru sănătatea umană; siguranța și securitatea activităților ce implică utilizarea agenților biologici; igiena personală și promovarea unui mod de viață sănătos; igiena și salubritatea localităților.

Analizarea, monitorizarea și evaluarea stării de sănătate a populației și a determinantilor sănătății rămâne și în continuare o problemă permanentă atât sub aspect științific, cât și cel practic.

BIBLIOGRAFIE

- Hotineanu V., Jovmir A., Cibotaru A. et. al. Chirurgie (curs selectiv). Chișinău, 2008. 848 p.
- Hotărârea Guvernului nr. 632 din 24.08.2011 cu privire la aprobarea Regulamentului sanitar privind radioprotecția și securitatea radiologică în practicile de radioterapie. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 06.09.2011, nr.147.

3. Lege privind agricultura ecologică nr. 115-XVI din 09.06.2005 și Hotărârea Guvernului Republicii Moldova orientată spre implementarea legii cu privire la producția agroalimentară ecologică. Nr. 149 din 10.02.2006.
4. Lege privind supravegherea de stat a sănătății publice. Nr. 10 din 03.02.2009.
5. Lege privind desfășurarea în siguranță a activităților nucleare și radiologice. Nr. 132 din 08.06.2012.
6. Lozan O. Tehnologiile telemedicale în sistemul educațional și de sănătate. Chișinău, 2012. 256 p.
7. Politica Națională de Sănătate, aprobată prin Hotărâre de Guvern nr. 886 din 06.08.2007. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 17.08.2007, nr. 127-130, art. 931.
8. Politicile cadru ale Organizației Mondiale a Sănătății „Sănătatea 2020”.
9. Popovici M., Cobeț V., Ciobanu N., Popovici I., Ciobanu L., Ivanov V. Reactivitatea cardiovasculară în insuficiența cardiacă. Chișinău, 2010. 210 p.
10. Popovici M., Cobeț V., Ivanov V., Todiraș M., Popovici I. Endotelul și patologia cardiovasculară. Chișinău, 2005. 194 p.
11. Programul Național de promovare a modului sănătos de viață pentru anii 2007–2015, aprobat prin Hotărâre de Guvern nr. 658 din 12.06.2007. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 15.06.2007, nr. 82-85, art. 676.
12. Programul Național de prevenire și control al bolilor cardiovasculare pentru anii 2014–2020, aprobat prin Hotărâre de Guvern nr. 1032 din 20.12.2013. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 304-310 art. 1139.
13. Programul de Activitate al Guvernului Republicii Moldova „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare” (2013–2014).
14. Regulamentul privind controlul și supravegherea de stat a activităților nucleare și radiologice, aprobat prin Hotărâre de Guvern nr. 1220 din 30.10.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 07.11.2008, nr. 198-200 art. 1231.
15. Strategia Națională de prevenire și control al bolilor netransmisibile pe anii 2012–2020, aprobată prin Hotărâre de Guvern nr. 82 din 12.04.2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 22.06.2012, nr.126-129/412.
16. Strategia Națională de Sănătate Publică pentru anii 2014–2020, aprobată prin Hotărâre de Guvern nr.1032 din 20.12.2013. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 27.12.2013, nr. 304-310, art. 1139.
17. Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova – 2020”.
18. Țăbărnă Gh., Jovmir V. et. al. Ghid clinic de oncologie. Chișinău: „Universul”, 2003. 824 p.
19. Voloșciuc L.T. Probleme ecologice în agricultură. Chișinău, 2009. 264 p.
20. Voloșciuc J.T. Agricultură ecologică. Suport de curs. Chișinău: UnAȘM, 2012. 200 p.
21. Analysis Public Health Operations, Services and Activities in the R. of Moldova, WHO, Regional Office for Europe, Health Policy Paper Series No 8, Denmark, Copenhagen, 2012.
22. Bahnarel I., Corețchi L., Moldovan M. Medical and biological aspects of the Chernobyl nuclear accident influence on the population of the Republic of Moldova. Ch.: Î.S.F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2006. 160 p.
23. Brown L. World on the Edge: How to Prevent Environmental and Economic Collapse, 2011, Earth Policy Institute, 174 p.
24. Chandler D. et al. Biopesticides: Pest Management and Regulation. CABI, 2010, 256 p.
25. Corețchi L. Ș., Bahnarel I. N. [et al.]. Health effects of children of the Chernobyl NPP accident consequences liquidation participants. In: Engaging the public to fight the consequences of terrorism and disasters, NATO Workshop, 2-4 June, 2014, NATO Science for peace and Security Series E: Human and Societal Dynamics – Vol. 120. IOS Press, 2015, p. 275-285.
26. International assessment of agricultural knowledge, science and technology for development (IAASTD): global report/edited by Beverly D. McIntyre et al. Washington, 2009, 606 p.
27. Lozan O., Spinei L., Gramma R., Nemerenco A. Health Workers From the Republic of Moldova: Changing Professions, WHO, 2015. 98 p.
28. Self-assessment tool for public health services in Europe, May 2009, 64 p.

Ilie Bogdesco. Stan Pățitul. Ilustrație la *Opere alese* de Ion Creangă, 1976